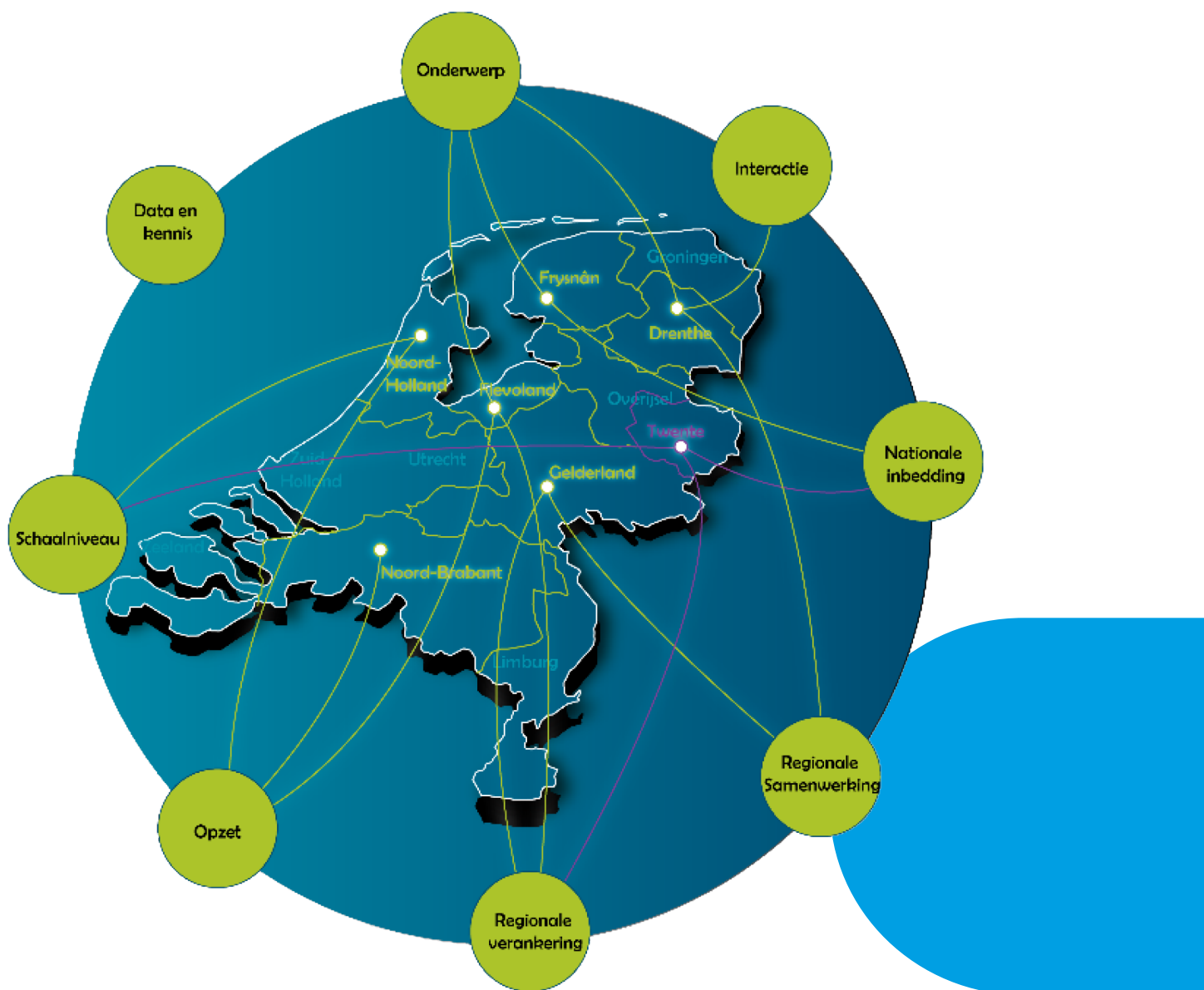

Eindrapport

Pilot-programma Regionale Kennisschakels Bodem en Ondergrond

Colofon

Door

Diana van Dorresteijn, Programma Manager
i.s.m Marco Vergeer, Alzira Schaap, kwartiermakers

Vormgeving

Chris Koning (VNG)

Mei 2023

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1 Introductie	8
1.1 De ontwikkeling van de opdracht	8
1.2 Programma Regionale kennisschakels bodem en ondergrond	9
1.3 Begeleiding van het programma	12
2 Leeropbrengsten en succesfactoren	15
2.1 Lessen en succesfactoren	15
2.2 Jaloersmakende interventies per regio	21
2.3 Conclusies: 5 principes regionaal kennisnetwerk	23
3 Advies doorontwikkeling	28

Voorwoord

Dat maatschappelijke opgaven veel ondergrondse ruimte nodig hebben en invloed hebben op de bodemkwaliteit, dat is bekend. Het is niet voor niets dat het Rijk hard werkt aan nationale regie en invulling geeft aan 'water en bodem sturend voor de ruimtelijke planvorming' (Coalitieakkoord kabinet Rutte IV). Daarmee is de erkenning van het stapelen van opgaven en functies binnen gebieden rond: schaarste in de ondergrondse ruimte kan een groot probleem worden en een geïntegreerde aanpak op alle schaalniveaus is dringend nodig om deze problemen het hoofd te bieden.

De juiste kennis op de juiste plek krijgen, hebben en delen is hierbij essentieel. De toenemende complexiteit van de opgaven, de stapeling van opgaven en functies leiden tot structurele kennisvraagstukken. Die moeten geadresseerd worden en de kennis moet geborgd worden. Daar blijkt de uitvoeringspraktijk nu niet klaar voor. De taken zijn gedecentraliseerd, de kennis niet. De kennisinstituten bijvoorbeeld zijn gewend geweest om voor het Rijk te werken. Met de geschetste ontwikkeling in het achterhoofd verandert dat: hun kennis is dringend nodig in regionale en lokale besluitvorming. De relaties met kennisinstituten is voor veel decentrale overheden (en vooral voor veel gemeenten) niet vanzelfsprekend. Om hierin te voorzien én omdat de Omgevingswet een decentrale aanpak een extra impuls geeft, heeft het Directeurenoverleg Bodem (I&W, IPO, UvW, VNG) op 16 december 2020 ingestemd met pilots voor een regionale kennisinfrastructuur.

Een kennisinfrastructuur, een goed functionerend kennisnetwerk, voor bodem en ondergrond is geen overbodige luxe voor de vraagstukken waar we in Nederland voor staan. 'Water en bodem sturend' en Omgevingswet zijn al genoemd, maar nog veel dominanter zijn de grote opgaven die in een razende vaart uitvoeringsprogramma's ontwikkelen die de ondergrondse ruimte zien als een buitenkans. Voor winning, opslag of transport van energie, water, data en materialen. Voor de adaptatie aan klimaatverandering. Voor het realiseren van heel veel woningen met hun hele infrastructuur. Om al deze opgaven een plek te geven en dan wel zo dat de benutting duurzaam, leefbaar en verantwoord is, daar is kennis voor nodig. En mensen (fte) die deze kennis gaan opvragen, duiden, toepassen en delen.

Als voorwaarden voor het versterken en versnellen van uitvoering zal er regionaal onderzoek nodig zijn om kennis te ontwikkelen. Welke scenario's zijn er in de ontwikkeling van het water- en bodemsysteem in de regio? Welke keuzes zijn er dan en wanneer moeten die keuzes gemaakt worden? Ondersteunen van datagericht werken bij decentrale overheden. Hoe gaan we dat organiseren?

Het programma

Aan VNG is subsidie verleend en gevraagd om een programma te managen waarin wordt nagegaan hoe je regionale kennisnetwerken kunt opbouwen en (structureel) verankeren. Dat gaat zodoende niet alleen over de gemeentelijke praktijk. In de regio zien we hechte samenwerkingen tussen vooral provincie, gemeenten en omgevingsdiensten. Deze netwerken vinden of zoeken aansluiting bij andere regionale kennispartners, nationale organisaties en kennisinstellingen. De primaire opdracht die we vanuit het programma aan de regionale kennisnetwerken meegeven luidt: zorg ervoor dat je regionaal structureel en erkend aanwezig bent (implementatie).

Medio 2021 zijn we gestart met het programma. In een kwartiermakersfase hebben we een programmaplan ontwikkeld en regio's uitgedaagd om mee te doen. Zeven regio's durfden het avontuur aan: Fryslân, Drenthe, Twente, Gelderland, Noord-Brabant, Noord-Holland,

Flevoland. Eén regio -Zeeland, had zeker interesse om me te doen, maar kon helaas geen capaciteit beschikbaar maken om hierop in te zetten¹. Van de subsidie die de VNG heeft ontvangen voor het programma, is meer dan 70% verstrekt aan de regio's. De rest is gebruikt voor de uitvoering van het programma en het bieden van hulp in de regio's, op hun verzoek. Andere regio's wilden al vrij snel aanhaken en vier van hen dienden concrete plannen in, er was echter geen budgettaire ruimte beschikbaar om hen ook mee te laten doen.

Ruim 240 gemeenten en partner organisaties zijn nu aangehaakt en werken nauw samen!

De regio's hebben bij de start een pittige huiswerkopdracht meegekregen: leg in een plan van aanpak vast welke stap je in een jaar denkt te maken en welke dominante kennisvraagstukken aan de orde zijn. De opbrengst is divers, zoals te verwachten. Iedere regio heeft haar specifieke bodem, eigen ambities en opgaven of problemen. Om hen te helpen om te komen tot het doel (veranker structureel functionerende kennisnetwerken in je regio) krijgen ze steun vanuit een begeleidingsgroep bestaande uit lectoren, oud-bestuurders en erkende adviseurs ten aanzien van bodem, complexiteit, communicatie of onderwijs.

Met inspiratiesessies, essays, gesprekken, events wordt daar de regio's optimaal gebruik van gemaakt. In deze rapportage is een eerste serie aan opbrengsten in beeld gebracht, er komt meer aan.

Geleerde lessen

Dit rapport beschrijft onze gezamenlijke zoektocht. Een zoektocht die nog niet ten einde is, ongeacht of dit programma wel of niet een vervolg krijgt. In de zeven regio's is een proces gestart van verkenning en verankering. In sommige regio's heeft dat geleid tot een perspectiefrijke situatie (en nu start het echte werk). We hebben deze regio's gevraagd een kennisagenda op te stellen, want uiteindelijk gaat het om op bewijs op de inhoud: welke kennisvragen zijn de komende periode aan de orde? In andere regio's is de kwartiermakersfase nog in volle gang. Het vuurtje is aangestoken en het is hard werken om het voor elkaar te krijgen. Ook hen hebben we om een eerste indruk van een kennisagenda gevraagd, alhoewel de kwartiermakersfase nog wel een succesvolle afronding behoeft. Om na te gaan of een regio al zover is, is binnen dit programma een basismodel beschreven.

Ik ben er trots op om hier programmamanager van te mogen zijn. Ik zie veel gedrevenheid bij de mensen in regio's, maar ook hun worsteling. Deze hebben we in dit rapport opgeschreven, in de hoop en verwachting dat we daarmee een signaal afgeven en een bijdrage afleveren waar het ons in oorsprong om ging: we willen in regio's structureel opererende kennisnetwerken opleveren, die hun huiswerk klaar hebben en de kennisvragen soepel kunnen oppakken, verbinden en beantwoorden.

Dit is belangrijk ook omdat het kabinet in haar bodemkwaliteitsbeleid decentrale overheden wil blijven ondersteunen en wil zij via de "programmeerfunctie" kennisontwikkeling op het gebied van water en bodem stimuleren. Daarmee zet het kabinet stappen richting het effectief ondersteunen van de uitvoeringspraktijk. Voor gemeenten is dat een goede zaak. Tegelijkertijd staat er in de nieuwe rijks begroting niets over het ontbreken van budget voor de uitvoering van gemeentelijke bodem en VTH-taken bij inwerkingtreding van de Omgevingswet. Hiermee is uitvoering van VTH-taken bodem onzeker waarmee een belangrijke pijler van het bodembeleid fragiel blijkt te zijn. Wat mist in de begrotingsteksten van zowel water als bodem en ondergrond is "water en bodem sturend". Dat is nodig daar het traject "water en bodem sturend" impact heeft op het kunnen uitvoeren van de woningbouwopgave, de energietransitie, de landbouwtransitie. Tegelijkertijd is het ook begrijpelijk: bij de start van dit programma én de huidige begrotingscycli was er nog geen 'water en bodem sturend'. Het is cruciaal dat deze situatie verandert: water en bodem sturend

¹ <https://vng.nl/artikelen/programma-regionale-schakelfuncties-bodem>

vereist dat decentrale overheden gedeeld eigenaarschap vormen op de afzonderlijke opgaven, stevig investeren in samenwerking en kennisvraagstukken en elkaar helpen bij complexe keuzes waarvoor ze komen te staan. Niet langer is het ruimtelijk inpassen van de rijksopgaven maar in het gebied onderzoeken, met de samenleving, van wat er mogelijk is ten aanzien van volhoudbaar ruimtegebruik. Boven én onder het maaiveld.

Met de huidige middelen en inzet op uitvoering zijn de noodzakelijke doelen van Water en Bodem Sturend niet te bereiken. Dat zal leiden tot vertraging bij gemeenten in de uitvoering van de woningbouw, energietransitie en landbouwtransitie. De regio's en de experts die helpen bij de implementatie van regionale kennisnetwerken bespeuren daarom nog veel drijfzand. Er is onzekerheid over het structurele karakter en de implementatie van een structuur die bestuurlijke drijfveren met de uitvoeringspraktijk verbinden. Er is onzekerheid over het instrument waar deze regionale kennisnetwerken invoegen: de nationale kennisinfrastructuur. We zijn er nog lang niet en het fundament is (nog) niet sterk genoeg. Wellicht hoort dat bij het verkennende karakter van dit programma, voor de regio is dit hun toekomst. We moeten ons realiseren dat het echt om een transitie gaat. We maken van deze tussenrapportage gebruik om te duiden waar het volgens ons steviger moet.

In programma is veel geleerd. Er zijn veel concrete successen geboekt en er zijn teleurstellende blokkades geïdentificeerd. De tweede helft van het programma, mede door de introductie van 'water en bodem sturend' heeft een positieve wending ingezet. We hebben tijdens onze bijeenkomsten in Soesterberg (offline), de inspiratiesessies en in de essays onze successen gevierd. Die waren er volop, boden nieuwe inzichten en motivatie om de zeven regionale netwerken te laten door-ontwikkelen tot volwassen regionale schakels.

We mogen echter niet onze ogen sluiten voor de aangetroffen blokkades. Hieronder noem ik de vier belangrijkste:

- Wat is een regionale schakel eigenlijk? Een boeiende en relevante vraag, want dit is het onderwerp waarmee we in dit programma samenkomen. De vraag kwam voort uit de geconstateerde regionale diversiteit: iedere regio netwerkt en verbindt op de manier die bij regio past. Is de diversiteit goed of is er behoefte aan uniformiteit. Iets er tussenin, zo bleek uit onze gesprekken. Wat dat precies is, dat is opgeschreven in onze essays en onderwerp van dialoog in de rest van het programma. Met elkaar is afgesproken om te komen tot een groei- of ontwikkelcurve waarmee we deze zoektocht voor nieuwe regio's gaan verduidelijken. Deze is in dit rapport opgenomen.
- De nationale infrastructuur, zoals hierboven al genoemd. Het is steeds meer de indruk dat wanneer we de lokale en regionale plaatjes bij elkaar leggen het beeld niet meer klopt met het landelijke beeld waar nu beleid op geformuleerd wordt. Opgaven verschillen, de complexiteit neemt toe. Er is een enorme noodzaak om de uitvoeringskennis te verbinden. Dat gaat niet vanzelf. In dit rapport is een eerste opzet van een nationale structuur opgenomen, bezien vanuit dit programma. Het is een advies aan de directeurs bodem en de koepels, die er uiteindelijk over gaan.
- Datastrategie: geen van de regio's adopteerde dit leerthema en toch werd deze als belangrijk ervaren. We hebben als programma het initiatief genomen voor een inspiratiesessie (met VNG Realisatie) en een onderzoek. Dat heeft geleid tot een essay. Dat opende op haar beurt de weg naar een, door de VNG-directie geaccordeerd, voorstel voor een afzonderlijk actieplan voor implementatie waarbij we de zeven regio's zullen betrekken. Naar verwachting starten we nog voor de zomer van 2023 met het programma.
- Zorgen over uitvoeringskracht op decentraal schaalniveau. Hieronder ga ik daar op in.

Zorgen over uitvoeringskracht op decentraal schaalniveau

Graag wil ik van de gelegenheid gebruik maken om één signaal te benadrukken: dit werkveld verdient meer mensen en middelen. De uitvoeringskracht is in de regio niet op orde, daarvoor zijn te veel bezuinigingen doorgevoerd en daarvoor is de vraag naar ondergrondse ruimte te

sterk gestegen. Dat zijn twee bewegingen die elkaar negatief versterken. Daarom doen we aanbevelingen zoals datagedreven werken en inzetten op jonge professionals. Maar de belangrijkste is: we moeten fors investeren in menskracht, op alle schaalniveaus van de overheid, bij kennisinstellingen en andere partners in de kennisketen, bij mensen die vanuit de markt bijdragen.

Tenslotte een tip. Bijlagen van een rapport worden vaak gekenmerkt als 'dit heeft het rapport niet gehaald'. In dit rapport is dat absoluut niet het geval. De ingeschakelde begeleiders voor de implementatie van regionale kennisnetwerken hebben hun ogen en oren goed de kost gegeven in de afgelopen maanden. Zowel in de regio als in de gezamenlijke bijeenkomsten die we in Soesterberg hebben georganiseerd. Ze hebben meer tijd besteed dan ze eigenlijk beschikbaar hadden, omdat ze een bijdrage willen leveren. Ze hebben hun scherpe noties verwerkt in essays², soms op ons verzoek, soms op eigen initiatief. Mijn tips is: sla deze essays niet over, maar lees ze. Lees ze drie keer, om hun boodschappen goed te doorgronden!

Aanbieding van dit rapport

Dit rapport met al haar constatering, aanbevelingen en resterende zoektochten, bieden we juni 2023 aan bij het Directeurenoverleg Bodem.

Onderdeel van de bestuurlijke afspraken bodem van december 2022³ is dat in 2023 een visie op kennis en kennisinfrastructuur ontwikkeld wordt door VNG, UvW, IPO en IenW. De nadruk ligt hierbij op het vanuit de regio's verder opbouwen van een kennis- en informatiestructuur en een goede interactie tussen regionale en nationale kennisstructuren. De ervaringen vanuit de regionale kennisnetwerken en deze evaluatie worden benut voor het opstellen van deze visie.

We bieden dit rapport ook aan bij de regio's, de betrokken experts en de actoren in onze directe omgeving. Want we zijn nog niet klaar en de periode tot juli 2024 is er ruimte voor verdere dialoog en onderzoek. Hoe een vervolgprogramma, bij akkoord, eruit gaat zien, zal de komende periode duidelijk worden. Daarvoor gebruiken we de gezamenlijke ontmoetingen van de komende periode.

Dat hier een relevante ontwikkeling bij de kop is genomen, daar ben ik wel zeker van.

Diana van Dorresteyn

Programmamanager Programma Regionale Kennisschakels bodem en ondergrond
Vereniging van Nederlandse Gemeenten

² <https://vng.nl/artikelen/essays-voor-kennisnetwerken-bodem-en-ondergrond>

³ [Bijlage 1 Bestuurlijke afspraken bodem en ondergrond 2023-2030 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

1 Introductie

1.1 De ontwikkeling van de opdracht

Nationale bodemafspraken:

Tot 1 januari 2021 werkten overheden samen ten aanzien van bodem. De onderlegger daarvoor waren twee bodemconvenanten (2010-2021) waarin werd gewerkt aan de afronding van de bodemsaneringsoperatie en aan duurzaam en bewust bodemgebruik. Gedurende de uitvoering van het convenant kwam een derde doel naar boven: kennis. Dit na constatering van een naderend pensioen van de eerste generatie bodemexperts, de noodzaak van andere vaardigheden bij experts, verbreding van het werkveld en de verbinding van maatschappelijke opgaven met stevige (duurzame) maatschappelijke ambities. De conclusie was: er komen nieuwe kennisvragen, deze zullen steeds meer lokaal en regionaal georiënteerd zijn en er is nieuw arbeidskapitaal nodig.

Om de samenwerking na 2021 te continueren zijn bestuurlijke afspraken gemaakt. De eerste gemaakte bestuurlijke afspraak had betrekking op het opnieuw inrichten van een nationale kennisinfrastructuur. Een infrastructuur die veel beter in staat is om de nieuwe, decentrale en bredere kennisvragen te beantwoorden en nieuwe kennis daarvoor te ontwikkelen.

Nationale kennisinfrastructuur:

Een nationale kennisinfrastructuur was er al wel, maar vooral ingestoken vanuit een rijksopdracht aan rijksinstituten. Van daaruit vond kennisdeling naar regio's plaats. Door de omstandigheden die de Omgevingswet introduceert, door de opkomst van grote maatschappelijke opgaven die allemaal (en tegelijk) de bodem nodig hebben én door toenemend inzicht in de waarde van een goed functionerend water- én bodemsysteem is een infrastructuur vanuit regio's logischer.

Het is een conclusie die niet alleen voor bodem van toepassing is. Het AEF-rapport [‘Versterking van de nationale kennisinfrastructuur door regionale schakels’](#) beschreef de potentiële kracht van regionale kennisschakels, gevolgd door een Witteveen + Bos-rapport die dit voor bodem duidde. Het was het Veluweberaad, tegenwoordig PLeK, die het initiatief nam voor het uitproberen van regionale schakels. Bodem in Fryslân was de eerste regio. Op deze eerste bewegingen heeft het programma Regionale Schakels zich ontwikkeld. De nationale kennisinfrastructuur zal, op basis van geleerde lessen van het programma, door de samenwerkende overheden worden ontwikkeld. Dat zal na de zomer van 2023 starten.

Regionale kennisschakels:

Regionale netwerken van bodemexperts zijn er al heel lang. Het zijn veelal ongecoördineerde⁴ netwerken. Wat maakt een regionale schakel anders? In dit rapport is dat vertaald naar 5 principes van een regionale kennisschakel en een beschrijving van een minimale (basis)variant. Desondanks verschillen de zeven regionale schakel van het programma. En dat is niet zo vreemd: ze sluiten aan bij regionale afspraken, samenwerkingscultuur en de beschikbaarheid van energiedragers.

Opdracht van het Directeurenoverleg Bodem aan de VNG:

De bestuurders besloten in 2021 tot een andere nationale kennisinfrastructuur, bestaande uit regionale kennisschakels. Praktijkervaring met deze schakels was er toen nog niet. Om die

⁴ Netwerken die geen mandaat of positie hebben in het spel van de besluitvorming. Het zijn netwerken die vooral zijn gebaseerd op 'elkaar op de hoogte houden en waar nodig helpen'.

reden besloten de bestuurders tot een gezamenlijk programma, dat onder aanvoering van de VNG zou worden uitgevoerd. De opdracht: "Ondersteun kennispilots door een programma in te richten dat zorgdraagt voor de synergie tussen regio's en verbinding met de landelijke infrastructuur en lessen te trekken ten behoeve van de doorontwikkeling tot een duurzame kennisinfrastructuur." Dit rapport beschrijft de geleerde lessen.

Water en Bodem Sturend: In het 32 pagina's tellende coalitieakkoord van kabinet Rutte IV zat één zinnetje die een enorme impact heeft gehad op het programma: "water en bodem zijn sturend voor de ruimtelijke planvorming". Het zinnetje is op 25 november 2022 door minister geconcretiseerd in een brief aan de Tweede Kamer met 33 structurerende maatregelen. Het heeft het besef van de waarde van het water- en bodemsysteem stevig in de schijnwerpers gezet en het programma een impuls gegeven.

1.2 Programma Regionale kennisschakels bodem en ondergrond

VNG als programmamanager:

De VNG heeft op verzoek van de andere overheden het programmamanagement verzorgd. De eerste stap was het opzoeken van regio's die wilden meedoen. Naast het PLeK-initiatief in Fryslân meldden zich 7 regio's. Al snel werd een belangrijke randvoorwaarde voor een regionale kennisschakel duidelijk, doordat één van de regio's zich terug moest trekken vanwege een tekort aan capaciteit. Dit rapport komt hier op terug: de beschikbare capaciteit is op dit moment onvoldoende.

Het programma.

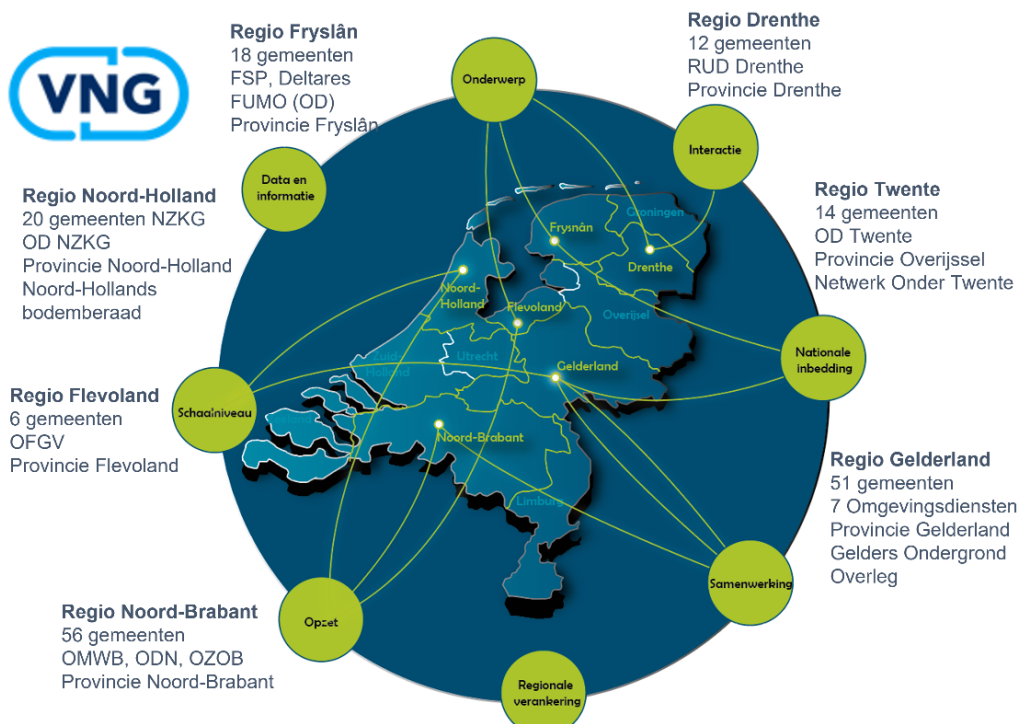
Het programma kent een programmadoel:

"het opzetten van regionale kennisschakels met een duurzaam karakter voor de uitwisseling van data en kennis over het bodem- en watersysteem ten einde opgaven in het gebied te faciliteren".

Zeven regio's.

Na een oproep in de netwerken van IPO en VNG zijn zeven regio's de uitdaging aangegaan om hun netwerken te ontwikkelen, te verankeren en een plek te geven in de besluitvorming van regio's. Na een lange voorbereidingsperiode hebben de regio's in de eerste twee maanden van 2022 hun deel van het budget ontvangen, hun kennisvraagstukken benoemd en zijn ze aan de slag gegaan met de acht leerthema's die in het programmaplan zijn opgenomen.

De regio's hebben hun regionale partners opgezocht. Het is tenslotte een netwerk en bovendien hebben meerdere organisaties taken en verantwoordelijkheden in het beheer en inrichting van bodem en ondergrond. Afbeelding 1 laat zien welke coalities zijn gesmeed. In de afbeelding is ook te zien welke leerthema's in de regio's belangrijk zijn gevonden.

Afbeelding 1. De regio's en hun partners

Acht leerthema's.

Tabel 1 biedt overzicht in de leerthema 's en welke regio's hebben aangegeven zich daarop te willen focussen. Deze focus vertaalt zich onder meer in de voorbereiding van een inspiratiesessie per leerthema voor alle regio's, onder leiding van een expert. Bij het uitkomen van deze midterm review hebben 6 van de 8 inspiratiesessies plaatsgevonden.

Na het inventariseren van de adoptie-interesse bleken alle leerthema's te zijn verdeeld, met uitzondering van 'data- en kennisbronnen'. Besloten is om deze inspiratiesessie uit te voeren in samenwerking met VNG Realisatie. Dat heeft geleid tot het voornemen om een afzonderlijk programma in te richten voor datastrategie.

Tabel 1. Overzicht dominante kennisvraagstukken deelnemende regio's

Regio	Vraagstelling	Vraagstelling	Vraagstelling
Drenthe	Hoe kom ik als 'nieuw' bevoegd gezag aan informatie over en voor de uitvoering van mijn taken .	Hoe krijgen we bodem in een omgevingsplan ?	Hoe organiseren we een optimale samenwerking tussen de overheden en grondwatergebruikers . Welke belangen zijn sturend, hoe stimuleren we benutting van de ondergrond en kan daaraan kwaliteitsverbetering worden gekoppeld?
Twente	Energie: hoe kan bodemenergie en geothermie expliciet in de RES 2.0 en gemeentelijke warmteplannen mee worden genomen? Hoe kan zekerheid en comfort worden geboden op dit thema aan de plannenmakers?	Energie: welke kansen en risico's biedt de Twentse ondergrond voor de opslag en buffering van energie ? En - hoe zijn deze 'assets' in te zetten om de energietransitie in de regio te faciliteren en aan te jagen?	Bodembeheer: op welke wijze kunnen wij grip krijgen en houden op nieuwe bodembedreigingen (ZZS-en) en daar gezamenlijk op handelen?

Flevoland	Wat moeten wij minimaal geregeld hebben bij inwerkingtreding van de Omgevingswet om een gelijkwaardig beschermingsniveau voor de bodem te kunnen garanderen	Wat kan de bodem bijdragen aan de maatschappelijke opgaven die er spelen bij de gemeente?	Waar kan bodemenergie een rol spelen in de energietransitie en op welke wijze kan daarop gestuurd worden?
Gelderland (GOO)	Vorbereiding van de gemeenten en OD op de nieuwe bevoegdheden onder de Omgevingswet.	Betrekken van het natuurlijke systeem bij integrale stedelijke ontwikkeling	Betrekken van het natuurlijke systeem bij maatschappelijke opgaven klimaatadaptatie en energietransitie.
Noord-Holland	Bodem in de Omgevingswet: Vraag: welke lokale wensen ten aanzien van bodembeleid moeten onder de Omgevingswet worden verankerd en hoe?	Verziltig Vraag: Hoe wordt voorkomen dat verziltig negatieve effecten heeft op het gebruik van fysieke omgeving?	Ruimtelijke Ordening van de Ondergrond in relatie tot maatschappelijke opgaven. Vraag: Vooral hoe organiseer je de komende drukte in de ondergrond.
Noord-Brabant	Uitgangspunt is dat er veel kennisvragen zijn in de regio. We willen meer grip krijgen op deze vragen. Hoe komen we tot de juiste vraagarticulatie inclusief inzicht in welke informatie al voorhanden is, wat ontbreekt en welke stappen zijn nodig om tot een antwoord te komen? En hoe prioriteren we hierin? Hoe komen we daarbij ook tot de bestuurlijke vraagarticulatie en kunnen we die uitwerken?	Hoe organiseren we de verbinding tussen de kennis over bodem en ondergrond en de maatschappelijke opgaven. En hoe zorgen we ervoor dat bestuurders hier affiniteit mee krijgen en hun rol hierin nemen? De kennis is er, maar hoe zorgen we dat deze op de goede plek komt om (bestuurlijk) de juiste afwegingen te maken.	Hoe komen we tot een proces om gezamenlijk (bestuurlijk en ambtelijk) te identificeren welke onderwerpen zich lenen voor regionale afstemming? Redenerend vanuit het beschermen en benutten van de bodem kijkend vanuit de maatschappelijke opgaven.

Zes begeleiders

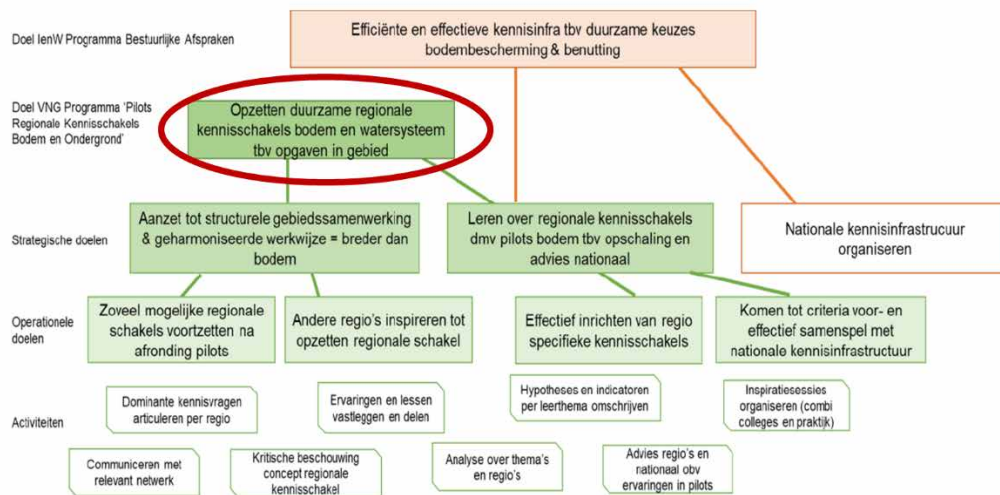
Na het inventariseren van de adoptie-interesse bleken alle leerthema's te zijn verdeeld, met uitzondering van 'data- en kennisbronnen'. Besloten is om deze inspiratiesessie uit te voeren in samenwerking met VNG Realisatie. Dat heeft geleid tot het voornemen om een afzonderlijk programma in te richten voor datastrategie. Meer daarover in hoofdstuk 3 en met name de aanbeveling over datagedreven werken.

Tabel 2. Overzicht Leerthema's, hun regio's en begeleiders

Categorie	Leerthema's	Regio's die het leerthema 'adopter'	Datum inspiratiesessie	Personen die als expert begeleiden
Gevoel voor organiseren, governance	Bestuur en verandering (1)	Noord-Brabant, Gelders Ondergrond Overleg, Twente, Flevoland	25 april 2022	Michiel Scheffer
	Organisatie en rol van een regionale schakelfunctie (2)	Noord-Brabant, Noord-Holland, Flevoland	21 september 2022	Leo Klaassen
Gevoel voor praktijk en leren	Informatie- en communicatiekanalen (3)	Drenthe	13 oktober 2022	Marieke Karssen
	Onderwerp of inhoudelijke focus (5)	Drenthe, Flevoland, Fryslân	17 februari 2022	Geert Roovers
	Data- en kennisbronnen (6)		19 april 2022	VNG Realisatie

	Samenwerking regionaal (7)	Gelders Ondergrond Overleg, Drenthe	16 juni 2022	Geert Roovers
Gevoel voor positionering in kennisinfrastructuur bodem	Schaalniveau van een schakelfunctie (4)	Twente, Noord-Holland	6 juli 2022	Govert Geldof
	Samenwerking nationaal (8)	Twente, Fryslân	10 november 2022	Willem Hendriks

De werkwijze van het programma is vastgelegd in een programmaplan, waarin een doeleninspanningen-netwerk centraal staat. Deze is in afbeelding 2 weergegeven en mede gebaseerd op gesprekken met organisaties en netwerken in de omgeving van het programma. In de rode cirkel is het programmadoel samengevat. De volledige beschrijving luidt: "het opzetten van regionale kennisschakels met een duurzaam karakter voor de uitwisseling van data en kennis over het bodem- en watersysteem ten einde opgaven in het gebied te faciliteren". Dat vatten we samen als 'implementatie' van een structuur tussen de uitvoeringspraktijk én de regionaal aanwezige bestuurlijke drijfveren. De ervaringen zullen aan het einde van het programma beschikbaar worden gesteld aan het ministerie van I&W voor de ontwikkeling van een nationale kennisinfrastructuur.

Afbeelding 2. DIN (Programmaplan Regionale Kennisschakels bodem en ondergrond)

1.3 Begeleiding van het programma

De begeleiders hebben zich vastgebeten in de leerthema's door zowel beschouwend erop te reflecteren als door de regio's praktische tips te geven en op weg te helpen in de inspiratiesessies en daaromheen. Zo zijn er werkbezoeken geweest aan de regio's, waaronder een bestuurlijke excursie in Twente onder leiding van Michiel Scheffer. Inzichten die in regio's en inspiratiesessies ontstaan zijn, zijn vastgelegd in essays door een viertal begeleiders van het programma. Alle vier de essays zijn [hier](#) te lezen. Tezamen zijn ze een mooi puzzel, waarmee toekomstige regio's hun voordeel kunnen doen. Hieronder zijn de essays samengevat.

Geert Roovers – Wanneer doet een regionaal kennisnetwerk wat het beoogt?

Het essay van lector Geert Roovers (Hogeschool Saxion) beoogt de overkoepelende discussie aan te zwengelen over 'wat een regionaal kennisnetwerk moet doen en kunnen'. Zodat er een gesprek hierover kan ontstaan, aangevuld met beelden over het 'waarom' en het 'wat' (waarover in het najaar een essay zal verschijnen). Roovers brengt de verschillende beelden die er bestaan over het functioneren van een regionaal kennisnetwerk samen en vult deze aan met de termen 'ontwikkelen' en '(samen)werken'. Een zevental indicatoren worden omschreven, die helpen om het 'goed functioneren' van de kennisschakelnetwerken te kunnen beoordelen. Deze zijn (in verkorte versie):

1. Doorwerking van praktijkbehoefte uit de beleidspraktijk naar het regionale kennisnetwerk.
2. Een goed functionerend netwerk van overheden, ondernemers, onderwijs en onderzoeksinstituten en maatschappelijke organisaties.
3. Een goede verbinding met andere regionale schakelpunten.
4. Een goede verbinding met de landelijke kennisinfrastructuur.
5. Verankering in de bestuurlijke afspraken en urgenties van betrokken overheden.
6. Het regionaal kennisnetwerk draagt bij aan de uitvoeringskracht in de regio.
7. Het regionaal kennisnetwerk draagt bij aan verjonging en nieuw elan bij de betrokken partijen.

Het advies aan de regio's is om hun regionaal kennisnetwerk tegen het licht te houden van deze indicatoren. Het essay bevat hiervoor drie concrete stappen.

Govert Geldof - Het verschil tussen integraal en geïntegreerd werken

Om als regionaal kennisnetwerk goed te kunnen functioneren is integraal én geïntegreerd werken nodig, veronderstelt Govert Geldof (zelfstandig adviseur). Bij 'integraal werken', hang je als het ware boven de opgave, je beschouwt deze. Met de komst van de Omgevingswet heeft integraal werken bij overheden een belangrijke plek ingenomen om beleidsopgaven te realiseren. Gemeenten raken er steeds vertrouwd mee. En dan is er ook 'geïntegreerd werken'. Dat is met de voeten in de klei, voltrekt zich op kleinere schaal en wordt primair gedragen door de mensen die wonen, werken en recreëren in het betreffende gebied. Zij zijn deelnemers in plaats van toeschouwers. Het pleidooi van Geldof is dat zowel deelnemers als toeschouwers relevant zijn.

Om een regionaal kennisnetwerk te kunnen inrichten, moet je weten hoe je mensen met bodem- en ondergrondkennis wilt positioneren. Waar mag welke kennis niet ontbreken en welke personen kun je daarvoor inzetten? Inwoners en ondernemers vormen dus ook knooppunten in het kennisnetwerk. Het advies aan de regio's is om dit in de praktijk te oefenen en onderzoeken, bijvoorbeeld door:

1. Eén kader te formuleren voor bodem en ondergrond, geschikt om in de gemeentelijke omgevingsvisies te laten landen;
2. Eén lokaal gebiedsproces te selecteren om in beeld te brengen wat een geïntegreerde werkwijze voor de mensen aldaar kan betekenen.

Michiel Scheffer - Grondig of schuivend: bestuurlijke basis voor bodemkennis

Als doorwinterde bestuurder richt Michiel Scheffer zijn essay op de bodem en de politieke agenda. Een onderwerp dat geen hoge plek (meer) op de agenda heeft, maar wel zou verdienen. Scheffer benadrukt het belang van de eerste 100 dagen van een bestuurder en hoe je hier gebruik van kan maken om bodem de aandacht te geven die het verdient. Hij licht een aantal elementen uit die hierbij kunnen helpen, zoals het maken van routekaarten naar het punt op de horizon, drie dimensies om de bodem te benaderen (beheersen, managen, besturen) en het soort positie die een gemeente inneemt in de regio. Er zijn ook praktische adviezen: zorg dat je de bestuurder een keer toevallig tegen komt en heb dan je verhaal klaar. Het advies aan de regio's is om hun eigen regio/gemeente tegen het licht te houden en die eerste 100 dagen te gaan benutten.

Leo Klaassen - Regionale kennisschakelpunten: rol en organisatie

In dit essay gaat Leo Klaassen, directeur-secretaris van de Omgevingsdienst Haaglanden, in op de mogelijke rol en organisatie van het regionaal kennisschakelpunt (RSP). Klaassen ziet verschillende rol- en organisatieopvattingen bij de pilots voorbij komen en geeft daarover zijn beschouwing.

Rol van een RSP

Klaassen stelt dat het bij elkaar brengen van vraag en aanbod van expliciete kennis de primaire rol van een RSP is, zonder voor het gebruik van die kennis verantwoordelijk te kunnen

worden gesteld. Het RSP is getraind in het zoeken naar de juiste, bedoelde, vraag en is in staat de vraag te koppelen aan het aanbod van kennis vanuit de diverse kennisbronnen.

Het RSP is in eerste instantie gericht op het ondersteunen van de onderdelen van de beleidscyclus: beleidsvorming, uitvoering, monitoring en evaluatie. Op langere termijn zou uitbreiding richting strategische vraagstukken en het scenariodenken een overweging zijn.

Organisatie van een RSP

De kern van het RSP zou volgens Klaassen moeten bestaan uit specialisten van de regionale omgevingsdienst, het waterschap (of meerdere schappen), gemeenten en provincie. Vragers en aanbieders van kennis maken in beginsel geen deel uit van het RSP, maar staan wel in goed contact met het RSP.

De meeste waarborgen voor de toekomst van een RSP worden verkregen door het RSP te beschouwen als een wettelijke taak. Voor een structurele borging is structurele governance nodig met bestuurlijk commitment en adequate financiering. Het 'meekoppelen' met een bestaande structuur is daarbij de meest kansrijke weg op de korte termijn.

Alle vier de essays zijn [hier](#) te lezen.

2 Leeropbrengsten en succesfactoren

De afgelopen anderhalf jaar zijn de regio's druk aan de slag geweest met de ontwikkeling van hun regionale kennisnetwerk. Tijdens online inspiratiesessies, fysieke bijeenkomsten in Soesterberg en contact tussendoor zijn er lessen uitgewisseld tussen de regio's en is er actief feedback aan elkaar gevraagd. Alle regio's hebben aan het eind van de pilot gereflecteerd op hun eigen 'start hypotheses' per leerthema en de indicatoren die zij aan het begin van het traject bedacht hadden. Waarbij de grote vraag was: is de hypothese juist gebleken en zijn deze indicatoren inderdaad succesfactoren gebleken?

De begeleiders van het programma hebben hun lessen opgetekend in one pagers, waarbij ze reflecteerden op 'hun leerthema' vanuit hun eigen expertise en de praktijkervaring vanuit de regio's, zoals zij die afgelopen tijd hebben meegekregen. Hieronder zijn deze lessen en succesfactoren beschreven, gevolgd door illustratieve casussen uit de regio's, de zogenaamde 'jaloersmakende interventies'. Dit hoofdstuk eindigt met conclusie waarin we de lessen en succesfactoren hebben vertaald naar '5 principes van regionaal kennisnetwerk', een ontwikkelpad en een kennislandschap.

2.1 Lessen en succesfactoren

2.1.1 Schaalniveau: schakelen tussen schalen

Een kennisnetwerk hanteert idealiter een meerschalenbenadering: van geïntegreerd werken in een klein (lokaal) gebied tot een besluitvormende coalitie op (inter)provinciaal schaalniveau met een programmerende kennisagenda. Een kennisnetwerk zou moeten kunnen schakelen tussen die schalen en dus op elk schaalniveau het juiste netwerk en organisatie moeten hebben. Hieronder wordt beschreven hoe dit er per schaal uit zou kunnen zien.

Het lokale schaalniveau (zoals een gebied met dezelfde bodem of beheersgebied omgevingsdienst) is nodig voor de operationele kennisvragen. Dit onderdeel van het kennisnetwerk is sterk gericht op het snel vinden van antwoorden en oplossingen die direct impact hebben. Het lokale schaalniveau heeft een focus op kennisvragen ophalen en kennisontwikkeling vanuit 'geïntegreerd werken' (zie ook [essay Govert Geldof](#)): met de voeten in de klei, rondom een klein gebied met alle gebruikers van het gebied. De kennis die hier ontwikkeld wordt, zou een doorvertaling moeten krijgen naar een hoger schaalniveau (regio, provincie of zelfs nationaal). De kennisvragen kunnen naar verwachting vrij gemakkelijk worden uitgezet, of krijgen wanneer dit niet het geval is een plekje in de kennisagenda. Dit vereist van het regionale kennisnetwerk dat ze bekend is bij relevante lokale werkplaatsen. Het regionale schaalniveau (een gebied dat verwijst naar een geaccepteerde grens van samenwerking) is sterk gericht op integraal werken aan bodem, waarin de relatie met andere regionale netwerken uit de fysieke leefomgeving belangrijk is. De vorm van dit onderdeel van het kennisnetwerk kan variëren tussen kennisnetwerk met een kennisagenda tot een regionaal planbureau dat zich richt op scenariovorming en meer toetsend functioneert. Dit onderdeel is meer beschouwend en richt zich op de lange termijn, waarbij vooral onderzoeksvragen naar voren komen.

Het landsdeel-schaalniveau zou zo nu en dan benut kunnen worden voor lobby, het bundelen van krachten en strategische analyse, zeker wanneer de problematiek vergelijkbaar is. Dit vereist dat de netwerken elkaar goed kennen, zodat schakelen wanneer nodig makkelijk is.

Het nationale schaalniveau zou er moeten zijn voor kennisagendering en kennisdoorwerking voor alle regio's. Kennisagendering door een gemeenschappelijke nationale kennisagenda bodem én fysieke leefomgeving breed te formuleren met de regionale kennisnetwerken. Kennisdoorwerking van zowel regio naar nationaal beleid/strategie etc., als van nationale kennisinstututen/beleid etc. naar de regio.

Succesfactoren schaalniveau:

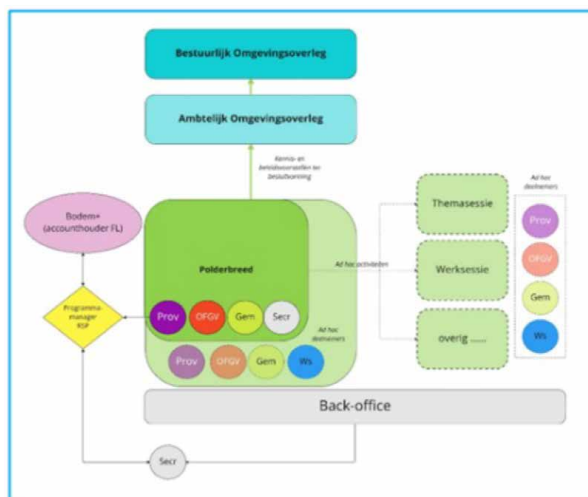
- Neerzetten van een integrale regionale kennisagenda leefomgeving breed, liefst meerjarig. Biedt zekerheid en zorgt voor continuïteit bij partners (triplex helix en leefomgeving breed) en geeft richting aan het juiste schaalniveau voor de kennisdeling rondom een opgave.
- Regionale programmering, aansluiten/bekend zijn bij werkplaatsen voor geïntegreerd werken.
- Concrete werkafspraken maken met andere regionale kennisnetwerken bovenregionaal: provinciaal/landsdeel.

2.1.2 Verankering: bestuurlijke verankerd cruciaal

Een belangrijke constatering was dat bodem bestuurlijk lange tijd niet op de agenda heeft gestaan. Dat betekent dat ambtenaren en bestuurders elkaar op dit vlak weer moeten leren begrijpen. Van een kennisnetwerk-medewerker vergt dit dat zij/hij de bestuurlijke vraagstukken kan herkennen en formuleren. Bestuurders die bij het programma betrokken waren gaven als tips mee:

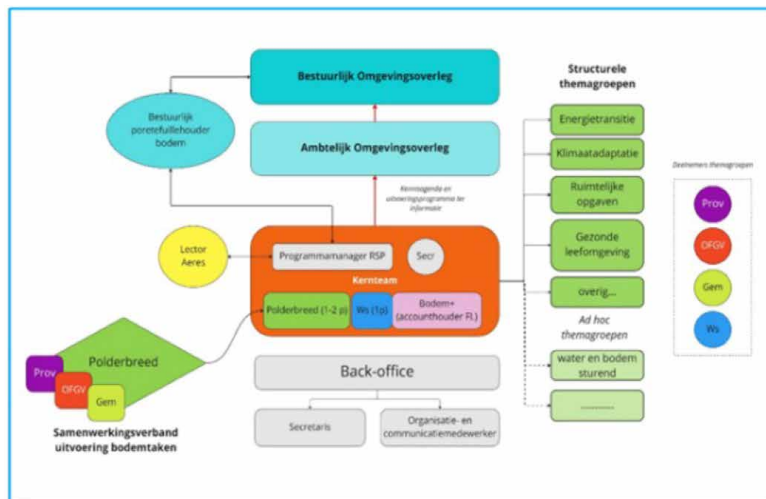
- begin met het (urgente) vraagstuk uit de samenleving i.p.v. 'het kennisnetwerk';
- focus op het effect op de samenleving;
- doe een stap terug als bestuurlijke vertegenwoordiging nog niet mee is.

Om bestuurders mee te nemen helpen scenario's voor organisatiemodellen, inclusief meerjarenprogrammering en financiering (zie afbeelding 2 voor inspiratie uit kennisnetwerk bodem Flevoland). Het ontwikkelen van een kennisagenda die aansluit bij actuele vraagstukken, zoals opgaven die bodem nodig hebben en water en bodem sturend, is heel belangrijk voor bestuurlijk commitment.

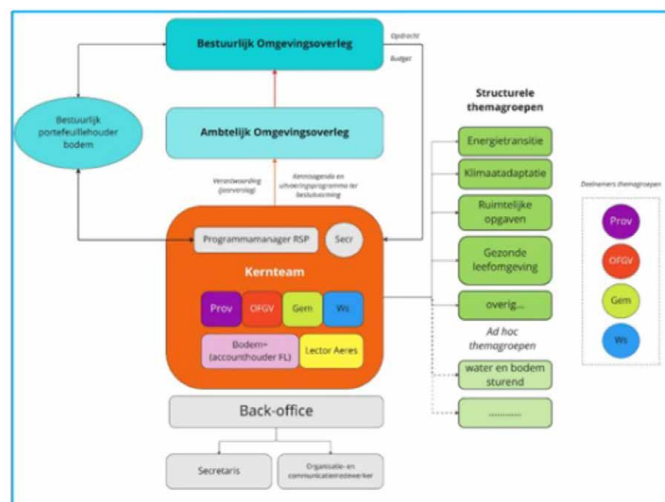

Basismodel

Voorkeursmodel

Groeimodel

Afbeelding 2. Scenario's organisatiemodellen, voorbeeld uit RSP Bodem Flevoland

De verankering van een netwerk vergt tijd en inzet. Het bouwen van een netwerk en het structureel verankeren is een vak. De betrokkenheid bij een landelijk programma helpt daarbij omdat het inspiratie en status biedt, maar is ook tijdelijk. Daarna moet een netwerk op eigen benen staan. Aandachtspunt daarbij is dat het geen vrijwilligerswerk is, een kennisnetwerk ontwikkelen vraagt 2-3 FTE voor de basis activiteiten. Het vraagt ook wat van een begeleidend kernteam: daar zijn afspraken over teamverdeling (bestuurlijk, communicatie, beheer kennisagenda, onderhoud netwerk, kennisprojecten etc.) nodig.

Succesfactoren bestuurlijke verankering:

- Een *getekende intentieovereenkomst* dan wel bestuurlijke opdracht waarin bestuurders zich uitspreken voor het opzetten van een regionale kennisinfrastructuur.
- Er éen *bestuurlijk aanspreekpunt* is. Tenminste moet het kennisnetwerk een regionaal bestuurlijk gremium hebben als aanspreekpunt.
- Er is een *bestuurlijk overleg* waar bodemvraagstukken op de agenda gezet kunnen worden en waar besluiten over het kennisnetwerk behandeld worden.
- Bestuurlijk is er een stevige lijn met de *nationale kennisinfrastructuur* en relevante gremia.

- Er is een *kwartiermaker/programmamanager* aangesteld voor het opzetten van een plan van aanpak en het inrichten van de organisatie en groeimodel.
- Er is een *kernteam* opgericht met duidelijke teamafspraken. Vertegenwoordigers vanuit in ieder geval alle vier de overheidsorganen (gemeente, provincie, waterschap en omgevingsdienst), maar bij voorkeur ook uit onderwijs, kennisinstellingen en bedrijfsleven.
- *Inhoudelijke werkzaamheden* worden bij voorkeur uitgevoerd door medewerkers van overheden en omgevingsdiensten.
- Er is een *onafhankelijke/externe programmamanager/procesbegeleider* (bijv. inhuur, omgevingsdienst, vrijgestelde mensen, aansluiting bij een ander regionaal kennisnetwerk).
- Er zijn *bijeenkomsten waar in bestuurders en kernteam* elkaar ontmoeten. Organiseer bijv. een veldexcursie voor bestuurders waarin je een casus op locatie behandelt. Zo'n fysieke ontmoeting rondom een casus zorgt voor meer bekendheid met bodem en een versteviging van de bestuurlijke samenwerking en commitment. Een ander type activiteit (zoals een bodem escaperoom of een documentaire kijken) kan eenzelfde effect hebben, door het informele en inhoudelijke karakter, zorgt het ervoor dat mensen over gemeenschappelijke waarden, doelen en zorgen kunnen praten.

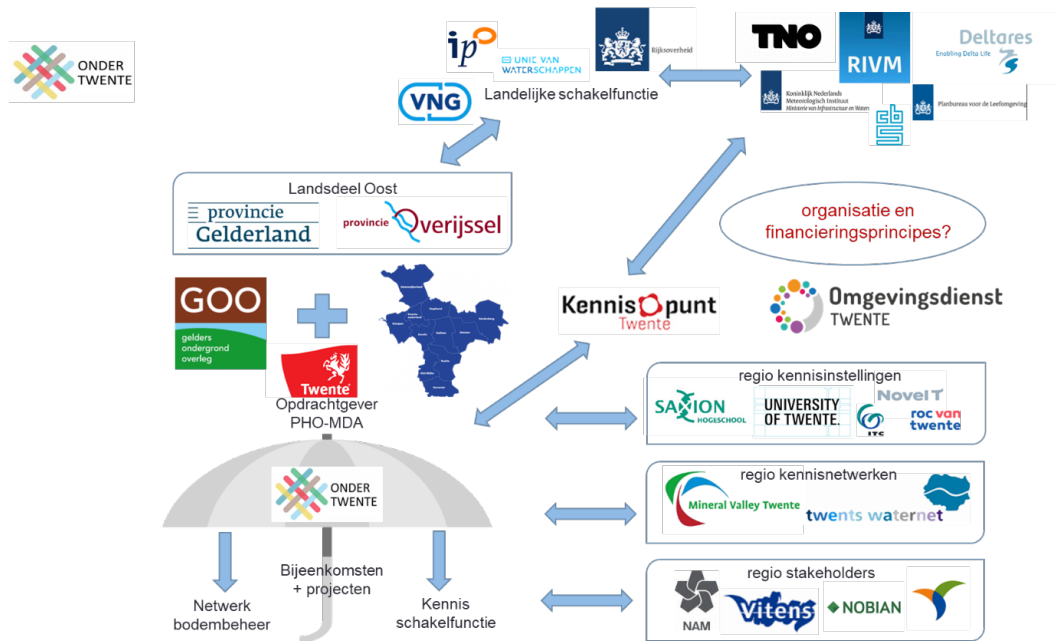
2.1.3 Netwerkvorming: leefomgeving breed en triple helix

De neiging bij de regio's bestond om als overheden het netwerk eerst zelf op orde te hebben, voordat private en maatschappelijke organisaties worden betrokken. Een geleerde les is dat het moment van 'er klaar voor zijn' nooit komt. Dan kun je maar beter direct naar buiten gaan en het kennisnetwerk triple helix ontwikkelen. Onderwijs, kennisinstellingen en bedrijfsleven zijn welwillend om hierin mee te denken en samen te onderzoeken hoe samenwerking het beste vorm krijgt.

Dat geldt ook voor de verjonging van het netwerk. Er zijn trainees aanwezig in de regio's, er zijn hoge scholen die een aanbod hebben gedaan (zoals Savion, Avans) voor samenwerking, er zijn nieuwe instituties gespot (zoals Gouda Campus), maar het is zeker nog geen overdaad. Om verder te komen kan gewerkt worden met gezamenlijke kennisagenda's, kennisprogramma's en meerjarige samenwerkingsovereenkomsten. Niet alleen met HBO, ook met het MBO en universiteiten uit de regio.

Naast triple helix is een kennisagenda pas compleet als deze ook de raakvlakken met andere 'domeinen' bevat, bij voorkeur gemaakt of in ieder geval afgestemd met andere organisaties of netwerken op het terrein van water, landbouw, natuur, energie etc. In afbeelding 3 is, ter illustratie, inzichtelijk gemaakt met welke partijen het RSP OnderTwente in contact is.

Voor alle werkzaamheden geldt: investeer in netwerkontwikkeling. Zorg dat het regionale kennisnetwerk een levend lerend netwerk wordt. Netwerken die zich, zoals de schimmels in het bos, ontwikkelen en aanpassen aan veranderende omstandigheden. Die blijven bestaan en kracht genereren en samenwerken over systeem- en organisatiegrenzen heen. Een kennisnetwerk vervult een loketfunctie, is zichtbaar en heeft een erkende positie. Anders wordt een kennisnetwerk nooit gebruikt waar het voor bedoeld is, omdat het simpelweg niet bekend of bereikbaar is. Maar dit moet tegelijk opgaan met werken aan de inhoud, een kennisnetwerk dat vervolgens niks te melden heeft of beloften niet nakomt, zal snel vergeten worden.

Afbeelding 3: Voorbeeld kennisnetwerk leefomgevingbreed en triple helix uit Twente

Succesfactoren netwerkvorming:

- Een **meerjarige kennisagenda** geeft kansen voor samenwerking leefomgeving breed, met meerdere relevante triple helix partners en netwerken.
- **Bekend zijn** als kennisnetwerk bij alle gemeenten, waterschappen, omgevingsdiensten, provincie, kennisinstututen en andere relevante partijen (zoals GGD, veiligheidsregio).
- **Fysieke dynamische netwerk/kennisbijeenkomsten** organiseren. Het organiseren van bodemcafé's in Twente en Drenthe en kennisspecials in Gelderland heeft sterk bijgedragen aan de netwerkvorming en kennisdeling op een laagdrempelige manier en met een heel divers gezelschap. Bovendien geeft het je netwerk een 'gezicht'.
- Ga naar partijen toe en draag het **gedachtegoed** van (je) kennisnetwerk actief uit. Zoals het bezoeken van bijeenkomsten van gemeenten of collega-netwerken waarvan je zelf graag input binnen het kennisnetwerk wilt ontvangen.
- Enthousiast **delen en herhalen** zijn hierbij belangrijk. Zo leer je de relevante thema's van de partijen beter kennen en kan het kennisnetwerk daar op in spelen.

2.1.4 Inhoud: vraaggestuurd én opgavegericht

De onderzoeken van AEF en Platform31 lijken 'opgavengericht' als stip op horizon te zien. Maar de bodem kennisnetwerken geven aan dat zowel vraaggestuurd als opgavegericht nodig is.

Dat betekent dat je als regionaal kennisnetwerk meer beschouwend, strategisch en integraal moet kunnen werken, met behulp van een kennisagenda en programmering. En de verbinding kunnen maken tussen (lokale) werkplaatsen en de kennisagenda. Dus ook de concrete en kleine kennis-'vraagjes' van een antwoord moet kunnen voorzien én de kennis die uit de werkplaatsen/praktijk voortkomt op waarde moet kunnen schatten en meenemen in de doorontwikkeling van de kennisagenda en/of agendering richting een hoger schaalniveau.

Bij deze twee rollen van het kennisnetwerk passen ook verschillende partners. Voor het meer lange termijn en strategische onderdeel kan je denken aan onderwijs en kennisinstellingen, die bezig zijn met de vraag van morgen. Voor de meer korter termijn en praktische vragen zou een Omgevingsdienst een goede rol kunnen spelen. In dat geval heeft een kennisnetwerk dus twee poten en twee sub-netwerken.

Gemeenten zullen in de regel nooit advies vragen bij het RIVM of TNO. Dat is een brug te ver, daarvoor zijn de vragen meestal niet robuust genoeg geformuleerd. Een kennisnetwerk kan kleine kennisvragen opplussen, al dan niet in samenwerking met andere regio's, tot vraagstukken waar kennisinstututen mee verder kunnen (van geïntegreerd naar integraal). Zonder dat is de kloof te groot.

Voorbeeld: zie Twente waar met de geologische dienst van TNO wordt gesproken over informatiebeschikbaarheid voor regionale geothermie-besluiten. Een werksessie in december 2022 liet zien dat andere regio's ook merkten dat deze voorziening niet voldoende is voor gefundeerde bestuurlijke besluiten. Dat gesprek was niet vanuit één van de Twentse gemeenten op gang gekomen.

Succesfactoren inhoud:

- **Er zijn voor de regio. Voorzien in een behoefte aan kennis, die sterk kan verschillen, zowel als collectief (netwerk) als individueel (loket).**
- **Er zijn voor de opgaven in het gebied. Of het nu is: 'inpassen van opgaven in het gebied' of 'in het gebied kijken welke opgaven het aankan', deze analyse is cruciaal.**
- **Alleen door een bundeling van kennis over bodem en ondergrond die bij medewerkers van de gemeenten, provincie en omgevingsdiensten aanwezig is, kunnen de complexe bodemvraagstukken van de komende jaren behandeld kunnen worden. Daar zou de systeemkennis van de waterschappen nauwer bij aangesloten moeten worden en ook de verbindingen versterkt met (regionale) kennisinstellingen en kennisbedrijven.**
- **Aandacht voor de zaken die op korte termijn spelen (zoals voorbereiding van beleid en processen voor onder de Omgevingswet) als zaken die van groot belang zijn voor de toekomstige opgaven (zoals bodemenergie).**
- **"Water en bodem sturend" kan een gunstige ontwikkeling zijn om nu een kennisnetwerk voor bodem op te richten. We zien veel maatschappelijke opgaves waar bodem een belangrijke rol in speelt en daarmee de noodzaak tot verbinding steeds scherper wordt.**
- **Hoe actueler een onderwerp hoe meer respons. Het sec agenderen van ondergrondthema's/opgaven lijkt minder goed te werken. Daarom is het vooral zaak om de bovengrondse opgaven in de leefomgeving te kennen en de kansen die de ondergrond biedt daaraan te koppelen en dit vervolgens uit te dragen.**
- **Ook regionale problemen met veel bestuurlijke of media aandacht, zoals de drugslozingen en dumpingen kunnen helpen in de draagkracht van een kennisnetwerk.**

2.2 Jaloersmakende interventies per regio

2.2.1 Drenthe

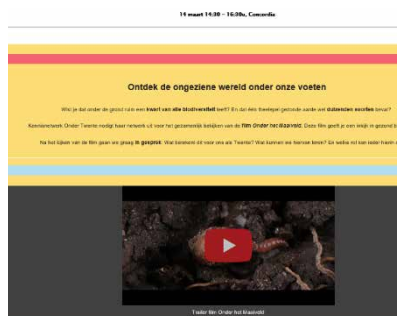
In Drenthe was een duidelijke en enthousiaste trekker vanuit Omgevingsdienst, met een klein team. Dat gaf veel slagkracht en energie. De regio is relatief eenvoudige van opzet: één provincie, één waterschap, één omgevingsdienst. Dit maakt het schaalniveau van 'provincie' prima hanteerbaar. Er is capaciteit vrij gemaakt om het netwerk vorm te gaan geven. De georganiseerde bodemcafés trokken veel bezoekers en is meer 'werken' dan 'borrelen'. De link met de rest van Noord-Nederland heeft potentie, zoals bewezen in de georganiseerde 'Noordelijke bodemdag'.

2.2.2 Noord-Holland

In Noord-Holland is hard gewerkt aan zichtbaarheid en identiteit door middel van een website en logo, om het netwerk zo herkenbaar te maken. De loketfunctie, met een 'duidelijk gezicht' en een kernteam dat vragen op kan vangen werd op orde gebracht. In deze regio is met het netwerk doorgepakkt op wat er al was aan 'bodem-overleg', maar dan meer decentraal. Het verankeren van het regionale netwerk is de volgende stap, evenals de inhoudelijke onderwerpen zichtbaar naar buiten brengen en daarmee de relevantie van het netwerk bewijzen.

2.2.3 Twente

In Twente bestaat sinds ruim zes jaar het bodem netwerk 'Onder Twente'. Daar is op voortgebouwd. De langlopende samenwerking met hoge school Saxion is krachtig. Het netwerk heeft door een 'Mastercircle' verkent naar de mogelijkheden om ook bedrijven, universiteit en kennisinstellingen een duidelijke rol te geven in het netwerk en de kennisagenda. Mogelijk zelfs binnen de structuur van het kernteam. Onder Twente heeft een bestuurlijk kernteam die de samenwerking onderschrijft en is bezig zich verder in de regio te verankeren. Met andere relevante Twentse netwerken wordt gewerkt aan integrale kennisagenda's en activiteiten. De door Onder Twente ontwikkelde Bodem Escaperoom is een uitdagende, creatieve manier om met (on)bekenden het bodemvraagstuk in te duiken. Vanuit meerdere hoeken (andere regio's, bestuurders) was er vraag om deze een keer te mogen spelen. Er is blijkbaar behoefte om de bodem beter te begrijpen/zichtbaar te maken en creatiever te benaderen. In Twente heeft ook een bestuurlijke excursie, bodemcafés en een filmmiddag met vertoning van 'Onder het Maaiveld' plaatsgevonden (zie afbeelding 4).

Afbeelding 4. Aankondiging filmvoorstelling in Twente

2.2.4 Flevoland

In Flevoland zijn grote stappen gezet. Om tot bestuurlijke verankering te komen is het organisatiemodel van het kennisnetwerk in scenario's uitgewerkt en aan bestuurders voorgelegd. Dit heeft geleid tot meerjarige ondersteuning vanuit provincie en gemeenten. Net als in Drenthe lijkt het provinciale schaalniveau, door de overzichtelijkheid van de opzet en vergelijkbare bodems, goed te werken.

2.2.5 Gelderland

In Gelderland bestaat er al een lange traditie van samenwerking op bodem-gebied, in de vorm van het Gelders Ondergrond Overleg (GOO). Het netwerk heeft hard gewerkt aan de leerpunten van het programma rondom bestuurlijke verankering en schaalniveau. Zo zijn er praktische werkafspraken gemaakt met Onder Twente en IJsselland-Doorgrond (beiden provincie Overijssel). Het netwerk organiseerden meerdere inhoudelijk-specifieke en goed bezochte kennisbijeenkomsten door gemeenten, waterschap en provincies (GOO-specials), inclusief ontwikkeling van tools en instrumenten.

Afbeelding 5. Nieuwsbrief Gelderland

2.2.6 Noord-Brabant

Dit regionale kennisnetwerk zette een stevig vergezicht neer, met een ambitie om als netwerk tot een regionaal planbureau door te groeien. Dit was qua structuur en inhoudelijk vergezicht interessant én uitdagend. Eerste ontmoetingen met het regionale kennisnetwerk waren bemoedigend. Deze bestonden uit een digitale zeepkist Water en bodem sturend, een Brabantse bodemtopdag en een opzet van inhoudelijke werkplaatsen. Het verankeren is uitdagend, bestuurders zijn nog op grote afstand en hier schuurt het schaalniveau van provincie: zowel qua inhoud (type bodem) als opzet (vele gemeenten, omgevingsdiensten, waterschappen). Ook het zoeken van de verbinding met andere Brabantse netwerken uit de fysieke leefomgeving is een belangrijke stap.

2.2.7 Fryslân

In Fryslân is het regionale kennisnetwerk bestuurlijk geïnitieerd en heeft het een bijzondere variëteit in haar stuurgroepleden. Bestaand uit Gemeente Heerenveen, Fries Sociaal Planbureau, Deltares, Wetterskip Fryslân, Provincie Fryslân, Veiligheidsregio Fryslân en de Omgevingsdienst. Dit biedt een krachtige basis met veel potentie, maar blijkt ook uitdagend in het zetten van stappen en commitment aangeven voor de komende jaren.

Afbeelding 6., Artikel Fryslân

2.3 Conclusies: 5 principes regionaal kennisnetwerk

Op basis van de lessen zou je de volgende principes over een regionaal kennisnetwerk bodem kunnen formuleren. Een regionaal kennisnetwerk bodem:

1. Zorgt voor kennis ophalen, kennisvragen articuleren, agenderen en kennis delen
2. Is een symbiose van overheden en triple helix, bestuurlijk verankerd
3. Werkt met een cyclische kennisagenda triple helix en leefomgeving breed
4. Werkt opgavegericht en vraaggestuurd (integraal en geïntegreerd)
5. Kan schakelen tussen schaalniveaus, afhankelijk van de opgave/vraag

Voorwaarden om zo'n regionaal kennisnetwerk te laten functioneren:

- Zekerheid over capaciteit om deze rol te kunnen invullen
- Zekerheid over financiering en middelen
- Positie en mandaat om deze rol in te vullen
- Verbonden aan andere schaalniveaus en bijbehorende instituties/partijen via een nationale kennisinfrastructuur
- Netwerk-vaardigheden prominent aanwezig in team: bouwen en onderhouden van een Levend Lerend Netwerk

Hieronder wordt er per principe een nadere toelichting gegeven.

2.3.1 Zorgt voor kennis ophalen, kennisvragen articuleren, agenderen en kennis delen

Een regionaal kennisnetwerk heeft a) een loket (aanspreekpunt) voor kennisvragen van deelnemers en b) een antenne voor nieuwe ontwikkelingen van buiten de regio, die mogelijk gevolgen kan hebben.

Een regionaal kennisnetwerk stimuleert digitaal en datagedreven werken bij betrokken organisaties (agendeert waar behoefte is, bijvoorbeeld ondersteuning data-strategie, monitoring, verbeelding etc.).

De netwerkstructuur zorgt ervoor dat kennisvragen worden ontvangen en samengevoegd, zodat deze vragen kunnen worden beantwoord dan wel geagendeerd (binnen of buiten de regio).

Daarnaast zijn er activiteiten voor kennisdoorwerking, waarin op (boven-)regionale schaal wordt gekomen tot uitwisseling van kennis en ervaringen. Ook vanuit de gebieden naar Rijksniveau en vanuit Rijksniveau naar de gebieden.

2.3.2 Is een symbiose van overheden en triple helix, bestuurlijk verankerd

De minimale vorm van het kennisnetwerk is een samenwerkingsverband van gemeenten, waterschappen en provincie, in nauwe afstemming of samenwerking met Omgevingsdiensten.

Het groeimodel van het kennisnetwerk is een triple helix samenwerking met het regionaal bedrijfsleven/adviesbureaus, kennisinstellingen, lectoraten en onderwijs rondom kennisontwikkeling en het betrekken van jongeren bij het bodemwerkveld.

Het kennisnetwerk is 'gehuisvest' in de organisatie van de regio, dus bij één van de deelnemers of als onderdeel van een groter netwerk binnen het fysieke domein.

Er zijn verankerde lijnen naar besluitvormers (bestuurders), kennisdragers en netwerken in andere onderdelen van het fysieke domein binnen de regio en buiten de regio (kennisinfrastructuur op schaalniveau landsdeel en nationaal).

2.3.3 Werkt met een cyclische kennisagenda triple helix én leefomgeving breed

Het kennisnetwerk ontwikkelt in triple helix een meerjarige kennisagenda voor (tenminste) bodem en ondergrond. Deze kennisagenda wordt afgestemd met andere kennisagenda's,

programma's of netwerken die aan bodem raken (leefomgeving breed). De kennisagenda wordt vertaald in een kennisprogramma, waarin per jaar de inzet duidelijk wordt. Er is bestuurlijk eigenaarschap van de kennisagenda.

De kennisagenda bevat:

- Lokale kennisvraagstukken die via werkplaatsen/onderzoeken op lokale schaal uitgezet kunnen worden (geïntegreerd werken aan vraagstukken die lokaal worden beleefd). Hierin is een belangrijke rol weggelegd voor Omgevingsdienst en bedrijfsleven.
- Bovenlokale vraagstukken, welke om een herarticulatie, opschaling of agendering vragen binnen en buiten de regio (integraal werken). Hierin is een belangrijke rol voor kennisinstellingen en onderwijs.

2.3.4 Werkt opgabegericht én vraaggestuurd (integraal én geïntegreerd)

Het kennisnetwerk werkt niet oordeelvormend, is gericht op feitelijke kennis over het bodem- en watersysteem (onafhankelijke kennis).

Het kennisnetwerk werkt:

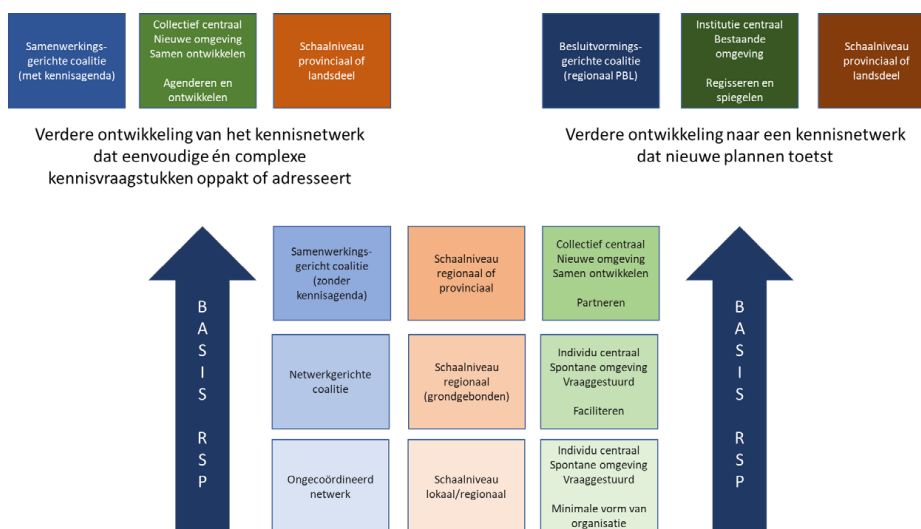
- Op lokale schaal vraaggestuurd (geïntegreerd werken): concrete vraagstukken in het gebied zijn leidend, waarin meerdere invalshoeken van belang zijn (maatschappelijke opgaven, bodemomstandigheden, gestelde kaders). Deze aanpak is sterk gericht op het vinden van oplossingen voor de korte termijn: beleid, uitvoering, toezicht. Met een belangrijke rol voor de Omgevingsdienst en bedrijfsleven. Zodra blijkt dat sprake is van een kennishiaat om tot de oplossing te komen, dan komt de kennisagenda van de vorige paragraaf in beeld.
- Op regionale schaal opgabegericht (integraal werken): kennis voor abstracte vraagstukken en verkenningen voor de wat langere termijn. Agendering van kennishiaten of uitkomsten die van belang zijn voor bovenregionaal beleid/programma's etc. Met een belangrijke rol voor de kennisinstellingen en onderwijs.

2.3.5 Kan schakelen tussen schaalniveaus, afhankelijk van de opgave/vraag

Het kennisnetwerk is in staat om geïntegreerd en integraal werken te verbinden in netwerkbijeenkomsten, communicatie, advisering besluitvormers, betrokkenheid van onderwijs en wetenschap. Het functioneert als onafhankelijk regionaal orgaan binnen een structuur op het schaalniveau landsdeel en nationaal (en dat kan breder zijn dan bodem). Daarvoor heeft het de juiste contacten op elk schaalniveau en weet welk schaalniveau wanneer van belang is.

2.3.6 Ontwikkelpad

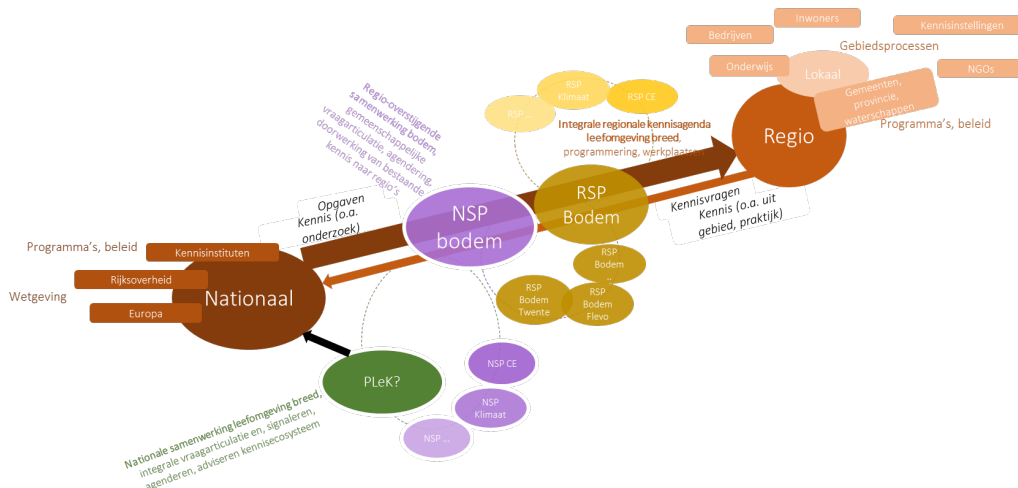
Afbeelding 7. Ontwikkeling kennisnetwerk

Kennisnetwerken ontwikkelen zich in de loop van de tijd. Het programma heeft laten zien dat regio's, waar meestal sprake was van weinig georganiseerde en regionaal verankerde netwerken, moeten groeien. Daarmee verandert de insteek. Als voorbeeld: meerdere regio's in Nederland kennen een regulier bodemoverleg. Experts komen hier samen, wisselen kennis en ervaring uit en maken daar in hun eigen praktijk dankbaar gebruik van. De insteek is de praktijk van de expert en vindt meestal plaats in de regio of lokaal.

Deze laag-georganiseerde netwerken hebben zeker een functie. Met een regionale kennisschakel is echter een netwerk beoogd waarin organisaties samenwerken. In het programma is vastgesteld dat de basis tenminste zou moeten zijn dat een regionaal verankerd kennisnetwerk samenwerkt in partnerschap. Samen betreden ze een nieuwe omgeving, waarin andere opgaven en vragen aan de orde zijn: meer integraal, meer gericht op het verbinden van opgaven en meer gericht op het functioneren van het bodem- en watersysteem. Deze nieuwe omgeving heeft andere kennisvragen in zich, die beter passend zijn dan de meer sectoraal-georiënteerde netwerken dan voorheen. Achterliggende redenen liggen in de komst van de Omgevingswet, de stapeling van ruimte-claims en een dringende behoefte aan ecosysteemdiensten om opgaven te bedienen.

Op basis van de ervaringen in de zeven regio's is een ontwikkelpad uitgewerkt. Het is goed te realiseren dat zo'n pad lang niet altijd in één jaar is te realiseren. Zeker in de regio's waarin meer organisaties werken, is dat het geval. Vanuit de minimale basis kan de doorstap worden gemaakt naar een agenderend kennisnetwerk (kennisagenda) of een toetsend kennisnetwerk (regionaal planbureau).

2.3.7 Kennislandschap

Afbeelding 8. Kennislandschap

Vanuit de lessen in de pilot is een poging gedaan het potentiële kennislandschap te schetsen. Ten eerste zijn er lijnen tussen nationaal en regio, waarin opgaven uit beleid en kennis vanuit onderzoek van het nationale schaalniveau naar de regio toestromen en kennisvragen en opgedane kennis vanuit de gebieden en praktijk naar nationaal toegaan.

In de regio bestaat er een kennisnetwerk bodem (RSP bodem), maar ook andere kennisnetwerken zoals een regionaal kennisnetwerk landbouw, klimaatadaptatie, zeer zorgwekkende stoffen en circulaire economie. Deze regionale kennisnetwerken samen zouden kunnen werken met een integrale regionale kennisagenda leefomgeving breed, of in ieder geval de raakvlakken samen zoeken. Dit gaat dus echt om samenwerking in de regio. We pleiten daarbij niet voor het opheffen van een regionaal kennisnetwerk bodem, de specifieke aandacht die dit werkveld nodig heeft vraagt om specialisatie.

De regionale kennisnetwerken bodem komen samen in een nationaal schakelpunt bodem (NSP bodem, zie ook 2.3.8), waar ook specialistische kennisnetwerken en partners* zich bij voorkeur bijvoegen. Dit gaat dus om regio-overstijgende samenwerking op bodem gebied. Daarnaast zou ook nationale samenwerking leefomgeving breed vormgegeven kunnen worden door alle relevante NSP's (afgevaardigden/ambassadeurs daarvan) bij elkaar te brengen, zodat op hoog schaalniveau integrale vraagarticulatie kan plaats vinden, evenals het signaleren, agenderen en adviseren over het gehele kennisecosysteem van de fysieke leefomgeving. Wellicht is daar een rol voor PLeK weggelegd.

* Specialistische kennisnetwerken en partners om mee te blijven verbinden (via een nationaal schakelpunt bijvoorbeeld), zijn:

- SIKB
- Gemeentelijk platform kabels en leidingen (GPKL)
- Kennisprogramma bodemdaling (gefinancierd door 4 ministeries)
- Kenniscentrum 'slappe bodem'
- Regionale kennisnetwerken klimaatadaptatie, vanuit Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie
- Regionale kennisnetwerken Zeer zorgwekkende stoffen (ZZS)
- PLeK (voormalig Veluweberaad)
- Bodemplus
- Kennisprogramma Vergunningen Toezicht en Handhaving (VTH)
- Water en bodemtraineeship
- NL ingenieurs

2.3.8 Nationaal kennisschakelpunt bodem en ondergrond

Gebaseerd op de uitkomsten van de pilot zou de rol van nationaal schakelpunt kunnen zijn om regio-overstijgende samenwerking faciliteren rondom:

- gemeenschappelijke vraagarticulatie in nationale kennisagenda/programma (o.b.v. regionale kennisagenda's) t.b.v. kennisontwikkeling (door kennisinstituten, universiteiten etc.);
- agendering (o.b.v. opgedane kennis uit gebiedsprocessen/werkplaatsen) richting het Rijk;
- doorwerking van bestaande kennis naar regio's (vanuit kennisinstituten, bedrijven en universiteiten, maar nog onvoldoende vertaald is naar lokaal/regionaal beleid en uitvoering).

Daarbij kan gedacht worden aan de volgende drie scenario's:

- Focus op regionale netwerkvorming en opschaling naar nationale kennisvraagstukken. Een aanpak die ontwikkeling bottom-up mogelijk maakt, stimuleert en waar een nationaal schakelpunt zoveel als mogelijk helpt bij het signaleren en adresseren van kennisvragen die daaruit voort komen.
- Focus op nationale kennisvraagstukken met betrokkenheid van regionale netwerken. Jaarlijkse trendanalyses op basis van 'van Rijk naar regio'-opgaven. Waar zijn kennisvragen te verwachten? Sterk gericht op top-down: voordat regionaal de vraag opkomt is het antwoord al beschikbaar.
- Focus op regionale kennisvraagstukken die nationaal worden uitgewisseld. Passieve vorm van eerste scenario: werkt op basis van een oproep, neemt kennisvraag over en speelt het spel bovenregionaal.
- Mogelijke bestaande partijen die deze rol kunnen vervullen in opdracht van DO Bodem:
  - ENBO/Bodem+
  - DSP in deze rol
  - WEB dat naar deze rol toegroeit.
  - Of een combinatie van deze suggesties.

Werkzaamheden die bij een nationaal kennisschakelpunt kunnen passen:

- Regionale kennisagenda's bij elkaar brengen voor reflectie en integratie tot nationale kennisagenda (bijv. met fysieke kwartaalbijeenkomst/jaarlijkse bodemtop/symposia)
- Komen tot gezamenlijke agendering op basis van praktijk-kennis (gebiedsprocessen) richting het Rijk, bijv. voor beleid of programma's (bijv. met fysieke bijeenkomst/symposia)
- Bestaande kennis over bodem en ondergrond ontsluiten d.m.v. online en fysieke bijeenkomsten en middelen (webinars, workshops, leermiddelen etc.)
- Aanspreekpunt zijn voor regio's.
- NSP Bodem verbinden met andere NSP's (bijv. via PLeK?) om de nationale samenwerking leefomgeving breed vorm te geven (integrale vraagarticulatie, signaleren, agenderen, adviseren kennisecosysteem).
- Opzetten van pool van deskundigen waar korte vragen gesteld kunnen worden (vraagbaak).
- Verbinden met specialistische bodemnetwerken en andere relevante partners (zie ook 2.3.7).

3 Advies doorontwikkeling

Versterking kennisnetwerken: een jaar is voor het opzetten van een regionale kennisschakel kort. Bovendien zitten we in een tijd waarin de Omgevingswet alsmear uitgesteld wordt en waarin een focus op regionale opgaven centraal staat.

Advies:

zorg voor een vervolg op het programma, in ieder geval totdat er een werkbare nationale samenwerkingsstructuur is.

Dit advies komt voort uit de analyse dat voor enkele regio's een jaar tekort was om zich te ontwikkelen tot een kennisnetwerk op tenminste het basisniveau. Het doortrekken van het programma, kan hen helpen om daadwerkelijk structureel verankerd raakt. Daarnaast zijn er regio's die graag hadden willen meedoen, maar die de eerste oproep hebben gemist. De geleerde lessen ontvangen ze nog altijd graag. In de ambitie om te komen tot een landsdekkend overzicht van regionale kennisnetwerken past het om de geleerde lessen bij hen in te brengen. Een vorm van coaching of het bieden van middelen kan daarbij helpen. Iets vergelijkbaar geldt voor de omgeving: meerdere organisaties hebben veel belangstelling en willen hun steentje bijdragen.

Op dit moment is er nog geen Nationaal Schakelpunt, daar is wel behoefte aan. 'Iemand' moet regio-overstijgende samenwerking faciliteren rondom gemeenschappelijke vraagarticulatie (nationale kennisagenda), agendering (regionaal opgedane kennis) richting het Rijk en nationale kennisagenda/programma's en kennisdoorwerking naar regio's vanuit kennisinstituten etc.

Advies:

onderzoek en toets de scenario's om te komen tot een regionale structuur waarbinnen een NSP functioneert.

**Vereniging van
Nederlandse
Gemeenten**

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 83 93

info@vng.nl

mei 2023

[vng.nl](https://www.vng.nl)